

ED-DÜRERÜ'L-KÂMİNE Fİ-Â'YÂNİ Mİ'ETİ'S-SÂMİNE'YE GÖRE BASAMAKLARI ÇIKMAK: MEMLÛK DÖNEMİ'NDE SOSYAL HAREKETLİLİK*

Öğr. Gör. Dr. Hatice GÜLER**

Öz

Bu çalışma Mamluk Studies Review'de Irmeli Perho tarafından kaleme alınan "Climbing the Ladder Social Mobility in the Mamluk Period" başlıklı çalışmanın tarafımdan Türkçeye tercüme edilerek hazırlanmasından oluşmaktadır. Irmeli Perho imzasını taşıyan bu mühim çalışmada İbn Hacer'in ed-Dürerü'l-Kâmine fî-Â'yâni Mi'eti's-Sâmine adlı biyografi sözlüğünde kaydettiği Memlûk döneminde gerçekleşen sosyal hareketlilik teması incelenmiştir. Bu temada Memlûk bürokrasisinde terfi eden ve nihayet iktidar ve itibara sahip olan zanaatkârların ve halktan kimselerin kariyerleri yer almaktadır. Bu süreçte ticarete dair atılan adımlar, üstlerin sunduğu himaye, seçkin ailelerle yapılan evlilik bağlantıları ve yetkili makamlardan alınan doğru eğitimler turmanılan sosyal merdivenin basamakları oldu. Öncelikle halktan bir vatandaşın sosyal engellerin üstesinden gelmeyi ve saygın insanların arasına girmeyi nasıl başardığı sorusunun cevabı ve sosyal gelişimin bireysel stratejilerini inceleyerek hayatlarına halktan bir insan olarak başlayan ya da halktan çocuklara sahip atalar bu çalışmanın inceleme konusu olmuştur.

Anahtar kelimeler: İbn Hacer, Biyografi, Halk, Kariyer.

Climbing The Ladder According To Ed-Dureru'l-Kâmine Fi-A'yani Mi'eti's-Samine: Social Mobility In The Mamluk Period Abstract

This study consists of the translation of the study "Climbing the Ladder Social Mobility in the by preparing Mamluk Period" written by Irmeli Perho in the Mamluk Studies Review. In this important work bearing the signature of Irmeli Perho, the theme of social mobility during the Mamluk period recorded by Ibn Hajar in his biography dictionary "ed-Dürerü'l-Kâmine fî-Â'yâni'l-Mi'eti's-Sâmi-

* Bu makale Helsinki Üniversitesi'nden Irmeli Perho tarafından "Climbing the Ladder Social Mobility in the Mamluk Period" ismi ile kaleme alınan *Mamluk Studies Review*, 15 (1), 2011, pp. 19-35'den tercüme edilerek hazırlanmıştır.

** Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü.

ne” was examined. This theme includes the careers of artisans and people of the Mamluk bureaucracy who were promoted and finally had power and prestige. In this process, the steps taken on trade, the patronage offered by the superiors, the marital connections with the elite families and the right trainings from the authorities were the steps of the climbing social ladder. First of all, the answer to the question of how a citizen of a public manages to overcome social obstacles and to be among the respected people and the individual strategies of social development by examining the individual strategies of fathers who have started their lives as people from the public or have children from the public are the subjects of this study.

Keywords: Ibn Hajar, Biography, Public, Career.

1. Giriş

Memlûk toplum yapısı ile ilgili eserini incelediğimiz İbn Hacer, Mısır’da doğmuş ve küçük yaşta tahsil hayatına başlayarak hadis, kıraat, fıkıh, Arap dili ve edebiyatı sahalarında önemli hocalardan ders almıştır. Daha sonra tarih ve ricâl ilmi ile de ilgilendi. Aynı zamanda onun “*hâfız*” unvanını elde edecek kadar büyük bir müktesebatının bulunduğu hadis alanında isim yaptığı bilinmektedir. Nitekim 806/1403 yılından itibaren başladığı resmî vazifeleri ağırlıklı olarak hadis müderrisliğidir.¹ Müellifin çalışma konumuz olan meşhur vefeyât eserinin mukaddimesinde de işaret ettiği gibi eser, 701-800/1301-1398 yılları arasında yaşamış meşhurların bir kısmının sadece ismi, bir kısmının da doğum ve ölümü kaydedilen toplam beş bin üç yüz yirmi üç şahsın alfabetik olarak hâl tercümesini ihtiva etmektedir. Esere yine müellif tarafından yazılan ve 801-832/1399-1428 seneleri arasında vefat eden kişileri içeren, yıllara göre ancak alfabetik olarak tertip edilen zeyilde ise altı yüz otuz dokuz kişi yer almaktadır. Müellif zeyle yazdığı mukaddimedede bazı yakın dostlarının ricası ile bu eserini kronolojik olarak kaleme aldığını belirtmektedir. İbn Hacer’in bu eseri içerdiği çok sayıda hâl tercümesi ile Memlûk tarihi araştırmaları için büyük önem taşımaktadır. Buradaki hâl tercümeleri içerdikleri önemli malumat, bazı ayrıntılar ve ulema arasındaki çekişmeleri yansıtması gibi çeşitli açılardan oldukça kıymetlidir. Müellif kaydettiği tercümelerde başka müelliflerden yaptığı iktibasları kendi müşahedeleri çerçevesinde tenkit ederek tashih etme cihetine de gitmektedir. Mesela Sübki ailesinden meşhur bir âlimin biyografisiyle alakalı nakillerinde bir müellifin kaydettiği bilgileri kendi gördüğü kayıtlar çerçevesinde tashih eder. Yine onun hâl tercümelerini verdiği birçok Memlûk emîri hakkında kaydettiği bilgiler kronolojik siyasi tarihlerdeki boşlukları doldurmakta, bunlarla ilgili kayıtları çeşitli müesseselerin gelişimini tespit açısından yapılan yorumlara imkân sağlamaktadır. Yakın münasebetler kurduğu sultanlarla alakalı müşahedeye dayanan kayıtları da ehemmiyet arz eder. Mesela el-Melikü’l-Müeyyed Şeyh’in doğduğu yıl, Kahire’ye gelişi ve Çerkez Memlûklerin kurucusu el-Melikü’z-Zâhir Berkuk tarafından satın alınışıyla alakalı bilgileri bahsi geçen Sultan Şeyh’ten bizzat duyduklarına dayanarak aktarmaktadır. Eser, özellikle okudukları eserler ve

¹ Mustafa Şâkir, *et-Târîhu’l-‘Arabî ve’l-Müerrihün, I-IV*, Beyrut 1983-1990, s. 152.

hocalar, ümera ile ilişkileri, kadılar vb. dini vazife sahipleri arasındaki çekişmeler gibi bilgiler içeren ulema biyografileri açısından oldukça önemlidir ve yararlanılması gereken vefeyât kaynaklarından²

Toplumların sosyal dokularının tek düze olması beklenemez. Tarihte kurulan devletlerin sosyal yapılarındaki çeşitlilik de bu fikri destekler niteliktedir. Askerî ve siyasî alanlarda katkıları ile Türk-İslam tarihinde mühim rol oynamış Memlûk Sultanlığı'nın (648-923/1250-1517) sosyo-kültürel temeli, sultanlar-emirler, ilim erbâbı ve halka dayanmaktadır. Memlûk tarihçilerinin hemfikir olduğu üzere Memlûk toplumu, yönetenler ve yönetilenler olmak üzere iki ana sınıftan oluşur. Bu iki sınıf ise yönetici kesim, ilim ve zanâat ehli, zengin tüccar ve elit halk, din adamları, memur ve maaşlı çalışanlar, çiftçiler ve son olarak köylü ve bedeviler ile fakirler olmak üzere yedi sınıfa ayrılmıştı.

Memlûk toplumunda sivil sektörün sosyal hayatta ilerlemesinin önünde kuvvetli engeller bulunmaz. Bu durum Memlûk toplumunun nispeten eşitlikçi bir yapıda olması ile alakalıdır. Toplumda âlimlerin yer aldığı tabaka ilmi değerlere bağlı olan ve özellikle kapalı olmayan bir grup olarak kabul edilir. Oysaki sosyal köken ne daha az ne de daha çok rol oynamıştır.³ Bu görüş "ulemâ"nın memlûklerin soyunun kendi saflarına katılmalarına çok hevesli olmadığını gösteren Ulrich Haarmann tarafından değiştirilmiştir. Memlûklerin oğulları bilime vakit ayıracak kadar zengin olmakla birlikte resmî statüdeki âlim diğerlerini dışarda tutmaya meyilliydi.⁴

Makalemiz Memlûk Devleti'nde halktan insanların çocuklarının âlim olarak ün kazanmalarının ve diğer mevzularda itibarlı, elit tabakaya dâhil olmanın nasıl zor olduğunu incelemektedir. İbn Hacer el-Askalâni'nin biyografi sözlüğü *ed-Dürerü'l-Kâmine fî-Âyâni'l-Mi'eti's-Sâmîne*⁵ VIII. ve XIV. yüzyıllarda refah içinde olan ulemânın yaşamları ve kariyerleri hakkında bilgi vermektedir. Aralarında sayıları oldukça az da olsa aynı soydan kişiler vardır. Bu da gösteriyor ki sosyal hareketliliğin mümkün olmasına rağmen halktan bir vatandaş nadiren saygıdeğer bir statüye ulaşabiliyor. İbn Hacer, kaleme aldığı insanların ortak kökeninden bahsetmek için vurgu yaptığı gerçek bilginin uygun görüldüğünü açıkça göstermektedir. Özellikle ataların/kurucunun dâhil olduğu bilimsel olmayan uğraş soyun gerçekten önemli olduğunu gösteriyor.

² Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler Döneminin (648-923/1250-1517) Öne Çıkan Vefeyât, Tabakât ve Terâcim Eserleri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, Cilt: 16, Sayı: 2, Adana 2016, s. 21.

³ Bilinen seçkinlerin istihdamı göreceli olarak açıktı ve halkın değişimi hızlıydı. Michael Chamberlain, *Knowledge and Social Practice in Medieval Damascus, 1190-1350*, Cambridge 1994, s. 64; Lapidus ise ulemâyı öğrenmeye kendini adanmış herkese açık bir grup olarak tanımlar. Bkz. Ira Lapidus, *Muslim Cities in the Later Middle Ages*, Cambridge 1967, s. 10-107.

⁴ Ulrich Haarmann, "Arabic in Speech, Turkish in Lineage: Mamluks and their Sons in the Intellectual Life of Fourteenth-Century Egypt and Syria", *Journal of Semitic Studies*, Volume: XXXIII, Issue: 1, Spring 1988, p. 81-114; Ulrich Haarmann, "Ideology and History, Identity and Alterity: The Arab Image of the Turk from the 'Abbasid to Modern Egypt'", *International Journal of Middle East Studies*, Vol: 20, Cambridge, May 1988, p. 175-96.

⁵ İbn Hacer el-Askalâni, *Ed-Dürerü'l-Kâmine fî-Âyâni'l-Mi'eti's-Sâmîne*, (Haz. Eş-Şeyh Abdülvaris Muhammed Ali), Beyrut 1997; İbn Hacer el-Askalâni, *ez-Zeylu Ed-Dürerü'l-Kâmine fî-Âyâni'l-Mi'eti's-Sâmîne*, (Haz. Eş-Şeyh Ahmed Ferid el-Mezidi), Beyrut 1998.

Birinin hammal olan babasından neden söz etmelidir?⁶ Ek olarak İbn Hacer'in açık önyargıyı tanımladığı üç durum vardır: İlk olarak şair İbrahim İbn Ali el-Mimar Gulâm en-Nûrî'nin eserinin girişine göre İbn Hacer, İbrahim'in halktan biri olmasına rağmen yetenekli, zeki ve hoş bir karaktere sahip olduğunu belirtmiştir.⁷ Benzer şekilde şair Yusuf İbn Abdâl Gâlib halktan biri olsa da iyi bir şair olarak tanımlanıyor.⁸ Son olarak, apaçık ünlü olmayan muhtesip Muhammed İbn Ali "halktan, sıradan, kaba ve görgüsüz" olarak tasvir ediliyor.⁹

Bu durum şu soruyu akla getirir: *Halktan bir vatandaş sosyal engellerin üstesinden gelmeyi ve saygın insanların arasına girmeyi nasıl başarıyor?* Sosyal gelişimin bireysel stratejilerini inceleyerek hayatlarına halktan bir insan olarak başlayan ya da halktan çocuklara sahip babalar bu çalışmanın inceleme konusudur.

2. İbn Hacer'in Sözlüğünde Sosyal Tabakalar

Halk tabakaları geniş bir gruptu ki bunları İra Lapidus üç kategoride toplamıştır: İlk kategori seçkin esnaf, doktorlar, zanaatkârlar ve işçilerden oluşan sınıftır. Bunların gerisinde ise olumsuz ünü ile tanınan, ahlâkî açıdan şüpheli kabul edilen ya da ticaret mesleğini çıkarları doğrultusunda icra eden tefeciler, dövizciler, kasaplar, tabakçılar vb. yer alır. En alt tabakada ise ser-seriler, fahişeler, dilenciler ve toplumun içerisine dâhil olmayıp kenarda yaşayan yabancılar bulunurdu.¹⁰

Çalışmamızda İbn Hacer'in kaleme aldığı bilgilerden hareketle biyografik girdileri takip etmek suretiyle belirli parametrelere dikkat edilmiştir. Başlangıçta Suriye ve Mısır'da yaşayan insanlarla sınırlanmışken halktan insanların sosyal sınıflara yerleşmesine öncülük edenler, geçimlerini ticaretle sağlayan insanlar ve onların ataları da dâhil edilmiştir. Ama şu durum gözden kaçırılmamalıdır ki çalışmamızın sadece İbn Hacer tarafından bahsedilen ticaret erbâbına ve atalarına hasredildiğini altını çizerek ifade edebiliriz.¹¹ Bununla beraber atalarının gerçek mesleklerini anlatmasına karşılık mesleklerin insanların isminin bir bölümünü oluşturan unvan/lakap olarak verildiği durumlar hariç tutulmuştur.

Muhtelif zanaatkârları dâhil etmek kolay olmuştur: Terziler, marangozlar, taş ustaları ve hammallar net bir şekilde halktan mesleklerdi. Ek olarak, camilerde, tapınaklarda ve medreselerde hizmetli, kapıcı, bekçi olarak çalışanlara yer verilmiştir. Onlar âlimler arasında çalışmalarına rağmen âlim sınıfına girmeyen, dinî kurumların en düşük maaşlı çalışanlarıydı. Aynı zamanda bir uğraş verildiğinde ya da bir beceri ile birlikte ortaya çıkan müezzinler de sözlüğe dâhil edilmiştir.

⁶ İbn Hacer, *Ed-Dürerü'l-Kâmine ft-Âyâni'l-Mi'eti's-Sâmine*, c. IV, s. 158.

⁷ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. I, no: 129, s. 35.

⁸ İbn Hacer, *a.g.e.*, c. IV, no: 5244, s. 285.

⁹ İbn Hacer, *ez-Zeylu Ed-Dürerü'l-Kâmine ft-Âyâni'l-Mi'eti's-Sâmine*, no: 538, s. 212.

¹⁰ Ira Lapidus, *Muslim Cities in the Later Middle Ages*, s. 80-85.

¹¹ Ticaret, "kâna, iktisaba, ta'ânâ" gibi fiillerle ifade edilmektedir.

Tüccarlar kuşkulu değerlendirilen bir sınıftır. Çünkü onların sosyal statüsü servetlerine ve ticaretini yaptıkları şeylere bağlıdır. Bir baharat tüccarı ya da kuyumcu kolaylıkla seçkinler arasında addedilebilirdi. Hâlbuki sabun ya da pamuk tacirlerinin yeterince zengin olma olasılığı daha azdır. İrmeli Perho dükkânlarda çalıştığı söylenen ya da günlük ihtiyaçları sattığı ifade edilen tüccarları dükkân sahibi olarak değerlendirmiştir. Ancak İbn Hacer'in tüccarların belirtmediği faaliyetlerinin kayıtlarına da yer vermiştir. Tıpkı tüccarlar gibi hekimler ve kehhâleler de eşit ölçüdedir. Çünkü onlar hem halk tabakasına hem de seçkin sınıfa ait insanlardan kabul edilir. Onların sosyal statüleri müşterilerine/hastalarına bağlıdır. Tedavi olan seçkin kesimin statüsü nüfusun daha mütevâzi bir kesimini temsil eden hastalarinkinden daha yüksektir. İbn Hacer hastaların türü için herhangi bir detay vermezken İrmeli Perho bazı sağlık alanlarını ayrı tutmaya karar vermiştir.

Dolayısıyla *Dürerü'l-Kâmine*'de tanımlanan 5,96210¹² kişinin arasından doksan uygun biyografi İrmeli Perho tarafından bulunmuştur. Kısmen İrmeli Perho'nun hariç tuttukları ve kısmen de İbn Hacer'in her zaman insanların geçimi ile ilgili bilgi sağlayamamasından dolayı bu rakam kesin değildir. Bununla beraber miktarın hatalı olmasına rağmen küçük sayılar açıkça gösteriyor ki, fazla/yüksek sosyal hareketlilik zor ve çok azdır. Bu sayılar İrmeli Perho'nun muasır ilk çalışmasındaki sonuçlar ile tutarlıdır. Analiz edilen hikâyeler, gelişimin nadir olduğu ve sosyal hırsın olumsuz bir durum olarak değerlendirildiği oldukça katı bir sosyal sistemi belirtmemektedir.¹³

3. Şöhretin Temelleri: Uzun Ömürlülük

İbn Hacer'in sözlüğünde yer alan halk tabakasındaki insanların büyük çoğunluğu hadis âlimleri ve hadis rivâyet edenlerdi. Onların ünleri hadisleri ezberleme yeteneklerine ve onları diğerlerine aktarmalarına dayanıyordu. Hadisleri ezberlemek dini bir meziyet olarak addediliyordu. Bunu Hz. Muhammed bir hadisinde "*Ümmetim için kırk faydalı sünneti koruyan kimseye cennete istediği herhangi bir kapıdan girebileceği söylenir.*" şeklinde belirtmiştir.¹⁴

Bir hadis âliminin temel okur-yazarlık dışında başka bir ilme ihtiyacı olmamakla birlikte kuvvetli bir hafızaya ihtiyacı vardır. Ancak şöhreti garanti etmek ve gerçekten başarılı olmak için sadece ezber yapmak yeterli değildir. Ayrıca hadis âliminin onu dinlemeye değer bulan ve kıymet bilen okuyucu/dinleyiciye de ihtiyacı vardır.

İbn Hacer, rivâyetleri hevesle dinlenen Hasan ibn Ömer'in¹⁵ etrafında Mısrılı âlimlerin toplandığını belirtmiştir. Bir râvî olarak değeri 713 yılında seksen ya da seksen bir yaşına geldiğinde anlaşıldı. İbn Hacer'e göre bazı öğrenciler isnatlarda Hasan ibn Ömer'in ismi ile karşılaştı. Âlimler yaşının ilerlediğini

¹² *Ed-Dürer*'in dört cildi 5323 biyografi içerirken *ez-Zeyl* ise 639 biyografi içermektedir.

¹³ İrmeli Perho, "The Arabian Nights as a Source for Daily Life in the Mamluk Period", *Studia Orientalia*, Vol: 85, Helsinki 1999, p. 62-139.

¹⁴ Khalid Alavi, "Concept of Arba'in", *Islamic Studies*, Cilt: 22, No. 3, İslamabad 1983, s. 75-78.

¹⁵ Hasan ibn Ömer ibn İsa ibn Halil ibn İbrahim el-Kürdi Ebû Ali, d. 720/1320. Bkz. İbn Hacer, *Ed-Dürer*, c. II, s. 18.

anladıkları an Hasan ibn Ömer'i bulup ona sık sık gitmeye başladı. Dolayısıyla hayatının son yıllarında bilimsel ilginin odağı oldu. Hasan ibn Ömer'in ilmi temelleri çocukluğunda Şam'da babasının görevli olduğu bir medresede atıldı. Babası bir hadis âlimi olmanın itibarı açısından önemli olduğunun farkındaydı. Bu vechle oğlunun erken yaşlardan itibaren âlimlerden ders almasına özen gösterdi. İbn Hacer, onun ilk hocası olarak Ali ibn el-Lâti'den söz etmiştir. Es-Safadi'ye göre Hasan ibn Ömer hadisleri el-Lâti'den dinlediğinde sadece üç yaşındaydı.¹⁶ Hasan ibn Ömer on dört yaşında sadece hadisleri öğrenmekle kalmadı, aynı zamanda fıkıh ve tefsire ait eserleri de ezberledi. Görünen odur ki Hasan ibn Ömer'in bu konudaki çalışmaları de erken başlamıştır. İbn Hacer'in belirttiğine göre Hasan ibn Ömer, el-Melik el-Muvattâ'yı, Mükerrerem ibn Muhammed (öl. 635/1238)'den öğrendiğinde beş ya da altı yaşına dahi girmemişti.¹⁷ İstekli bir hadis âlimi için vaktiyle ünlenmiş hadis âlimlerini dinlemek ve metinlerini gelecek kuşaklara aktarmak için icâzet almak önemliydi. Hoca tercihen yaşı ilerlemiş bir müderris olmalıydı. Çünkü hadis isnatlarında yer alan râvilerin sayısı sınırlıydı. Senet zincirinin uzunluğu râvilerin güvenilirliğini garanti eden önemli bir faktör olarak görülüyordu. İsnat zinciri kısaltıldıkça ilk kaynağa o kadar yakın olunurdu. Eski ünlü hadis âlimleri amacına ulaşmak için çocuklar metinleri ezberleyemeyecek kadar küçük yaşlarda olmalarına rağmen onlara icâzet verirdi. Bununla birlikte bu uygulama makul bulunurdu. Çünkü hadislerin geçmiş nesilden yetişen nesile direk rivâyet edilmesinin mümkün olduğu görülmüştür. İcazet alan öğrencinin büyüme aşamasında hadisleri ezberlemesi beklenirdi.¹⁸ Hasan ibn Ömer'in durumu da böyle olmuştur. Çünkü Hasan ibn Ömer, el-Lâti'nin talebesi olduğunda herhangi bir metni ezberleyemeyecek halde henüz üç yaşında bir çocuktuydu.¹⁹ Hasan ibn Ömer genç bir yetişkin olduğu vakit Şam'dan Kâhire'ye taşındı. El-Giza'da cami avlusunda kâğıt dükkanı açtı. Aynı zamanda küçük bir camide müezzin olarak çalışıyordu. En sonunda Mısırlı âlimler tarafından keşfedildi ve ilmî bir taraftar dahi edildi. Yaşıtlarının çoğunu geride bırakmıştı. Şam'da bulunan eski müderrislerden daha çocukken dinlediklerini direk olarak nakleden Mısır'daki son kişi olmuştu.²⁰ On yedi yaşına geldiğinde ünlü hadis âlimlerinin tipik bir örneği oldu. Çok genç başladı ve uzun bir hayatı oldu.

Hasan ibn Ömer'in künyesinde bulunan Ebû Ali kısmı ile ilgili İbn Hacer bir açıklama yapmamış, Ali'nin biyografisi hakkında bilgi vermemiştir. Biyografi

¹⁶ Oğlunu İbnü'l-Lâti'den hadis dinlemeğe babası götürdüğünde dört yaşındaydı (Rebi'u'l-Evvel). Bkz. Halil ibn Aybek es-Safadi, *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefayât*, (Haz. Ramazan Abdültevvâb), c. XII, Kâhire 1979, s. 195.

¹⁷ Mukarrem ibn Muhammed'in ölüm tarihi (Receb 2, 635/1238)'dir. Şemseddin Muhammed ez-Zehabi, *Siyer A'lâm en-Nübelâ*, (Haz. Beşşâr Avâd Ma'rûf-Muhyî Hilâl es-Sirhân, Beyrut 1998, c. XXIII, s. 34, no. 85'de adı geçen Hasan ibn Ömer ise h. 629 ya da h. 630'da doğdu. Mukarrem ibn Muhammed'in ölüm tarihi (2 Receb 635/1238)'dir.

¹⁸ Asma Sayeed, "Women and Hadith Transmission: Two Case Studies From Mamluk Damascus", *Studia Islamica*, Vol: 95, Leiden 2002, s. 88.

¹⁹ Sayeed, uygulamanın kabul edilebilir olduğunu düşünen âlimler olarak el-Hatib el-Bağdâdi (d. 463/1070) ve İbnü's-Salâh eş-Şehrazûri (d. 643/1245)'yi ifade eder. Bkz. Asma Sayeed, "a.g.m.", s. 88.

²⁰ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. II, s. XVIII.

sözlükleri kaynak olarak kullananların problemlerinden biri çocukları bulmadaki zorluktur. Biyografiler insanların ilk isimlerine göre düzenlenir, ardından babalarının adı, dedelerinin adları gelir. Nesil boyunca geriye doğru gitmek kolay olmasına rağmen eğer kaynak oğul ya da oğulların ilk isimlerini vermezse nesil boyunca ileri gitmek pratikte imkânsızdır. Künye bazen verilir, ancak Dürerü'l-Kâmine'de yer alan yeterince ün kazanmış başka oğullara atıf varsa buradan hareket edilir. Eğer diğer oğullardan biri ün sahibiyse ya da künye herhangi bir oğula atfetmeyen bir lakapsa bu çıkmaz bir duruma neden olur.²¹

Hasan ibn Ömer'in durumunda, Ali'nin biyografisi *Dürerü'l-Kâmine*'de yer almamıştır. Müellif sözlüğe farklı isimde olan kimseler için göz gezdirmiş ancak kimseyi bulamamıştır. Hasan ibn Ömer tıpkı babası gibi oğul ya da oğullarını erken yaşta âlimlere tanıtmış olabilir, ancak oğulların ünlerini ve itibarlarını garanti edecek bir durum ya da icâzet almalarını gerektirecek kadar uzun ömre sahip olmamaları ihtimali ile babaları kadar şanslı olmadıkları anlaşılıyor.

4. Kademeli Hareketlilik

İbn Hacer birkaç kuşaktan oluşan bir aile hattı oluşturmamızı ve aile üyelerinin sosyal statülerindeki gelişimleri incelememizi sağlamak için yeterli bilgiler vermiştir. İbrahim ibn Muhammed'in durumunda İbrahim'den oğlu Muhammed'e ve torunu Abdullah'a kadar bir hadis âlimi ailesini takip etmek mümkündür. Biyografiler üç kuşak halinde bir aile tarafından ulaşılan sosyal ilerlemenin normal olduğunu ve aile üyelerinin saygınlığının bir hadis âlimi olarak faaliyetlerine bağlı devam ettiğini kanıtlamaktadır. Sürecin yavaşlığı ve atılan küçük adımlar sosyal merdiveni tırmanmaya kalkışan çoğu aileler için muhtemel gerçeği yansıtmaktadır.

İbrahim ibn Muhammed²² on dokuz yaşındayken Şam'daki Emevî camiinde baş müezzindi ve güzel sesi ile ünlüydü. Müezzin olarak meslekî görevleri dışında hadisleri ezberledi ve bir râvî olarak ün kazanmayı başardı. Çünkü tanınmış bazı âlimlerle görüşme fırsatı bulmuştu. İbn Hacer hocası Burhan eş-Şâmi'nin²³ İbrahim ibn Muhammed'den icâzet aldığını ifade etmektedir.

İbrahim ibn Muhammed'in âlimlerle olan ilişkisi oğlu Muhammed'in²⁴ erkenden hadisleri öğrenmeye başlamasına olanak sağladı. O, on dokuz yaşındayken (h.694), rivâyet derslerine katılmasıyla bilinmektedir. Sonra yerel hadis âlimlerinden ders almak için Halep, Mekke, Medine ve Kâhire'ye gitti. Muhammed ibn İbrahim çok çalışkan bir öğrenci olarak itibar kazandı. İbn Hacer, Muhammed ibn İbrahim'in neşeli yapısı ve zekâsı hakkındaki yorum-

²¹ Künye, bir çocuğa ebeveyn tarafından verilir ve bu nedenle gerçeğe karşılık gelmesi şart değildir. A.J. Wensinck, "Kunya", *The Encyclopaedia of Islam*, 2nd ed., c. V, s. 396. Bulliet, uyum ve tarihi bağlantıların çoğu zaman künye seçimini yönettiğini not eder. Bkz. Richard W. Bulliet, *The Patricians of Nishapur: A Study in Medieval Islamic Social History*, Cambridge 1972, MA, s. 87.

²² İbrahim ibn Muhammed ibn Ahmed ibn Muhammed el-Vâni el-Hallâti el-Hemdâni Burhâneddîn ed-Dimaşki. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. I, s. 38-39; Ölüm tarihi burada değil oğlunun kaydında verilmiştir (h.735/m.1335). Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. III, s. 178.

²³ Burhâneddîn İbrahim ibn Davud eş-Şâmi (d. 797/1395). Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. I, no: 61, s. 22.

²⁴ Muhammed ibn İbrahim ibn Muhammed ibn Ahmed el-Vâni Emin ed-Dîn. (d. 735/1334). Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. III, no: 3416, s. 178-79.

larını Şemseddin ed-Dehabi'den aktarmıştır. Muhammed ibn İbrahim babası gibi bir müezzin görüntüsü vermesine karşılık ilmi faaliyetlerini ek olarak kısa süreliğine yaptığı şeddâdlık hizmeti ile genişletmiştir. Çok uzun yaşamamakla beraber 735 yılında elli yaşındayken vefat etti. Kendisinden bir ay sonra ise babası ölmüştür. İbn Hacer, ölümünden sonra durumu hakkında bilgi veren bazı kimselerin rüyasında cennette görüldüğünü kaleme almıştır. Aslında bu türden bir bilginin biyografi girişinde anlatılması Muhammed ibn İbrahim'in ömründe mutedil bir ölçüde itibar kazanmayı başardığının delilidir. Muhammed ibn İbrahim'in ününü gösteren işaretlerden biri de el-Makrizî'nin kroniği Kitâbü's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk'da Muhammed ibn İbrahim'in ölümü ile ilgili bilgi vermesidir.²⁵

Muhammed ibn İbrahim'in oğlu Abdullah²⁶ babasının ve dedesinin izini takip etmek suretiyle hadis ilmi kariyerine önce yerli otoriteler tarafından rivâyet edilen hadisleri ezberleyerek sonra bağımsız çalışmaları ile kaynaklarını artırarak başladı. İbn Hacer, Abdullah ibn Muhammed'in hızlı ve akıcı okuma yeteneğinden ve keskin zekâsından övgüyle bahsetmiştir. Abdullah ibn Muhammed'den çok kısa ve az bilgi vermesine karşılık onun istinsah yapmasıyla meşgul olduğuna dair işaretler vermiştir.²⁷ Hadis istinsahı önemli bir bilimsel uğraştır ve babasının şeddâd olarak görevlendirilmesi ile kıyaslandığında kayda değer bir ilerlemedir. Ancak İbn Hacer'in girişinde bu ilerleme konusunda oldukça kısa bilgi vermesi Abdullah ibn Muhammed'in ününün babasının seviyesine ulaşmadığını gösteriyor. Abdullah ibn Muhammed'in künyesi Ebû Muhammed'dir. Lakin bu ismin oğlu İbn Hacer'in biyografisinde yer almadığı gibi İbn Hacer'in öğrencisi Muhammed es-Sakafî²⁸ tarafından yazılan IX. ve XV. yüzyılları kapsayan Dürerü'l-Kâmine'de de yer almamaktadır. Abdullah ibn Muhammed babasından daha az meşhurdu. Ancak onun oğlu seçkin sınıfından tamamen ayrılmıştır.

Üç biyografi, ailenin kariyerlerindeki yavaş değişimi göstermekle beraber hepsi için -yani baba, oğul ve torun için- kariyerlerinin en önemli tarafı hadis âlimi olarak yaptıklarıydı. Şeddâd olarak çalışmaktan müstensih olmaya evrim önemsiz bir gelişme olarak tanımlanabilir. Ancak hiçbir medrese ve dâru'l-adl sistemi içinde verilen pozisyonlara onları yönlendiren ilim sınıfının daha zor dallarına doğru adım atmadı. Sebep yetenek eksikliği olamaz, çünkü İbn Hacer âlimlerin Muhammed ibn İbrahim ve Abdullah ibn Muhammed hakkındaki övgülerini kayda geçirmiştir. Sebep, ailenin işi sağlama almak için gerekli bağlantıları kurmaması olabilir. Hadis âlimi olarak onlar dünya-sıyla iletişim halindeydiler ve hatta birtakım ünler kazandılar ama bu açıkça

²⁵ Takıyüddin Ahmed el-Makrizî, *Kitâbu's-Sülûk li-Ma'rifet Düvelü'l-Mulûk*, (Haz. Muhammed Mustafa Ziyâde), c. II, Kâhire 1942, s. 388.

²⁶ Abdullah ibn Muhammed ibn İbrahim ibn Muhammed el-Vâni Şerefeddin Ebû Muhammed el-Hanefî (d. VIII. yüzyıl). Ölüm tarihi ile ilgili sadece yüzyıl bilgisi verilmiştir. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. II, no: 2197, s. 172.

²⁷ İbn Hacer, Abdullah'in Boşnakça "*Erba'in Buldâniyye*" adlı kitabı istinsah yaptığını ancak bu durumun bu işin ticaretini yaptığı anlamına gelmediğini ifade etmiştir. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. II, no: 2197, s. 172.

²⁸ Muhammed es-Sakafî, *ed-Da'vu'l-Lâmî li-Ehli'l-Kurân et-Tâsi*, Kâhire (t.y.).

ilmî kariyerlerini destekleyen hâmlerinin dikkatini çekmek için yeterli değildi. Böyle bir himâyenin gerekliliği İbn Hacer'in sözlüğünde yer alan birçok biyografî tarafından fazlasıyla doğrulanmıştır. Dahası bilgili ailelerin aile üyelerini teşvik ettikleri belirlenmiştir. Diğer çalışmalar göstermiştir ki bazı aileler uygulamada belli yüksek statülü işleri tekelleştirdikleri hanedanlıklar kurmuşlardır.²⁹ Ulemâ sınıfına girebilecek halktan insanlar daha üstün pozisyonlara gelmek için gerekli bağlantıyı kurmaya zaman harcamak zorundadır. İbrahim ibn Muhammed, oğlu ve torununun durumu göstermiştir ki üç neslin yayılma alanı bile ailenin daha fazla hareketliliğini/yükselmesini garanti eden etkili bir ilmî bağlantıyı oluşturmak için yeterli değildi. Nihayet ulemâ sınıfına dâhil ailelerden biri olarak bunu kurmayı başardılar. Bu durumda Muhammed ibn İbrahim tarafından temsil edilen ikinci nesil en çok övgüyü kazananlardan biriydi ve statü üçüncü nesil tarafından başka alanlarda devam ettirildi. Oysa dördüncü nesil anonim hale gelmek suretiyle kaybolmuştur.

4.1. Çevrenin Önemi: Demir Ustalığından Kadılığa

Zanaatkâr olarak mütevâzi başlamasına rağmen Muhammed ibn Salman'ın biyografisi,³⁰ bir âlimin kariyerini oluşturmanın nasıl başarılacağını açıklayan yeterince detaylı bir kaynak sunmuştur. İbn Hacer'e göre Muhammed ibn Salman çocukken babasıyla doğudan Hama'ya geldi. Muhammed demir işçiliğini öğrendi. Ama sonra âlimlikle ilgilendi. İbn Hacer, kendisinin kısa zamanda usta bir âlim olduğunu ifade etmiştir. Hocalarından Cemâleddin Yusuf ibn el-Hasan'ın (d.809/1407)³¹ kız kardeşi ile evlendi. Hukuk dersleri aldı ve Halep'te 776 yılında nâibü'l-kadılığa atandı. Bir süre bu pozisyonda çalıştıktan sonra kadılığa atandı. Aynı zamanda da birkaç medresenin de müderrisliğini yapıyordu. İbn Hacer daha da detaylı bilgi vermiştir: Muhammed ibn Salman'ın Muhammed ve Abdurrahman adlı iki tanınmış oğlu vardı. İkisi de yetenekli şairler olarak bilinirlerdi. Abdurrahman 806 yılında babası öldüğünde kadı olarak babasının mesleğini miras almıştır.

İbn Salman'ın kayda değer daha sıkı çalışması zanaatkârlıktan kadılığa geçişi hakediyordu. İbn Hacer, Muhammed'in ismini Şemseddin Muhammed ibn Salman ibn Abdullah el-Hamavî el-Halebî olarak vermiştir. Es-Sakafî, Muhammed ibn Salman'ın ismine eş-Şâfi ve el-Harranî eklendiğini ed-Da'vü'l-Lâmi'de yazmıştır.³² Es-Sakafî'nin kayıtlarında Muhammed'in iki oğlu ve soyu hakkında daha fazla bilgi bulunur. Es-Sakafî'ye göre Abdurrahman en yaşlı oğluydu ve onun annesi Cemâleddin Yusuf'un kız kardeşiydi. Abdurrah-

²⁹ Mısır'da yarım yüzyıldan fazla Şâfi kadı'u'l-kudâti olarak görev yapan iyi tanınan ulemâ ailesi Benî Cemâat. Bkz. Kamal S. Salibi, "The Banû Jamâ'a: A Dynasty of Shâfi'ite Jurists in the Mamluk Period", *Studia Islamica*, C: IX, Leiden 1958, s. 98.

³⁰ Muhammed ibn Salmân ibn Abdullah el-Hamavî (d.806/1403). Bkz. İbn Hacer, *ez-Zeyl*, no: 214, s. 96-97.

³¹ İbn Hacer, Muhammed ibn Salman'ın biyografisinde sadece Cemâleddin Yusuf ile evlenmesiyle ilişkili olduğunu belirtir. İbn Hacer, *ed-Dürer*, no: 298, s. 129. Ancak es-Sakafî, *ed-Da'vü'l-Lâmi*, c. VII, no: 643, s. 255'de Muhammed'in Cemâleddin Yusuf'un kız kardeşi ile evli olduğunu ifade etmiştir.

³² Es-Sakafî, *ed-Da'vü'l-Lâmi*, c. VII, s. 255.

man'ın büyük büyük dedesinin babası el-Allâme Şemseddin el-Mervezî kadı olarak tayin edilmiştir.³³ Soy ağacı ailenin ilk Merv'de sonra Harran'da olmak üzere batıdaki köklerini ve ulemâ sınıfına ait aileler arasında yer aldığını göstermektedir. Moğolların ilerlemesi aileyi batıya doğru yer değiştirmeye zorladı ve Muhammed ibn Salman'nın babasını Hama'ya getirdi.

Muhammed ibn Salman'ın âlim bir aileye sahip olması durumu onun kariyerini desteklemiştir. Babası yeni geldiği yerde tutunmak zorunda olduğu için Muhammed ibn Salman da ticareti öğrenmek zorunda kaldı. Ancak sonrasında kendini âlimliğe adadı. Ulemâ sınıfından bir ailenin üyesi olmasına ilaveten ilim erbâbı bir aile ile gerçekleştirdiği izdivaç, onun ulemâ sınıfın bir üyesi olarak kabul edilmesini pekiştirmiştir. Muhammed ibn Salman'ın ailesinin ilmî kimliklerinin tanınırlığı izdivaç bağlantısına kavuşması için ona yardım etmiştir. Öyle ki evlilik dolayısıyla kavuştuğu statü, muhtemelen kadılığa atanmasını güvence altına almak için rol oynamıştır.³⁴

Muhammed ibn Salman'ın en büyük oğlu Abdurrahman'a ortanca kardeşinin ölümünden sonra babasının pozisyonunun miras kalması gerçeği ile birlikte aile bağlarının önemi daha fazla ortaya çıktı. Abdurrahman aynı zamanda bir şairdi ve edebî faaliyetleriyle ün kazanmıştı. Son olarak Kâhîre'ye yerleşti. İbn Tangrıbirdi, Abdurrahman'ın 829'da Sultan el-Melik el-Eşref Barsbay'a Kıbrıs'ın fethini tebrik eden/öven bir kaside okuduğunu ifade etmiştir. Ünü temel olarak şîrsel yeteneklerine bağlı gibi görünen Abdurrahman ibn Muhammed Kâhîre'de yüksek idârî pozisyonlara ulaşabildi.³⁵ Öte taraftan İbn Tangrıbirdi ölümü bahsini anlatırken büyük bir şair olarak yeteneklerine dikkat çekmiştir.³⁶

Daha küçük olan oğlu Kâhîre'ye yerleştikten sonra 815 yılında bir şair olarak ün kazandı.³⁷ Muhammed ibn Salman ile ilgili kaydı oldukça kısa olmakla beraber Es-Sakafî, onun şiir sanatının âlimler tarafından takdir edildiğini belirtmiştir. O, aynı zamanda Muhammed ibn Salman'ın Kâhîre'de hükümet işine girdiğini ve divanü'l-inşâda bir pozisyon elde ettiğini ifade etmiştir. Muhammed ibn Salman 823/1420'de vebadan hayatını kaybetti.³⁸

Muhtemelen ailesinin Suriye'deki bağlantıları sayesinde kardeşler Şâfi Nâsîrüddin ibn el-Bârîzî (823/1420)'nin dikkatini çekebildi. O, 815/1412'de sultan olan el-Melik el-Müeyyed Şeyh, Emiru'l-Şeyhu'l-Mahmudî'nin bir ar-

³³ Büyük büyükbaba olarak Ebu'l-Fazl Zeyneddin Abdullah verilmiştir. Ancak İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. IX, no: 234, s. 83'te Şemseddin Abdullah olarak geçer. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. IV, no: 343, s. 130.

³⁴ İbn Hacer'in daha erken kaynakta Muhammed ibn Salman'ın ulemâ sınıfından olan dedelerinden bahsetmemesi ilginçtir. Fakat daha sonraki bir kaynak olarak es-Sakafî'nin *ed-Da'vu'l-Lâmi*'nde, soy ağacının geriye doğru büyümesi ve Muhammed'in evliliğinin sadece Cemâleddin Yusuf ile olan kişisel ilişkisine dayanması mümkündür.

³⁵ Abdurrahman "*muwakki'u'l-dest*" olarak ifade edilir. Bkz. İbn Tangrıbirdi (1963-72), *en-Nücum ez-Zâhire fi-Mülük Mısır ve'l-Kâhire*, (Haz. Fehim Muhammed Şaltût), c. XIV, Kâhîre, s. 296; Schatzmiller, "*muwakki'u'l-dest*" "sultanlık *divânu'l-mezâliminin kâtibi*" olarak çevirmiştir. Bkz. Maya Schatzmiller, *Labour in the Medieval Islamic World*, Leiden 1994, s. 155.

³⁶ İbn Tangrıbirdi, *en-Nücum*, c. XV, s. 205-6.

³⁷ Es-Sakafî, *ed-Da'vu'l-Lâmi*, c. IX, s. 138.

³⁸ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. IX, no: 234, s. 83-84.

kadaşıydı.³⁹ Es-Sakafî'ye göre iki kardeşten daha genç olan Muhammed, Kâhire'ye onun oradaki ilk yöneticilik görevine atanmasını sağlama almak için Memlûk ileri gelenleri ile bağlantılarını kullanan İbnü'l-Bârîzî'nin yanına geldi.⁴⁰ Büyük kardeş Abdurrahman ibn Muhammed Kâhire'ye geldiğinde divânü'l-inşâda yöneticilik kariyerine başlamasına da İbnü'l-Bârîzî yardım etti.⁴¹

Kaynakların hiçbiri Abdurrahman ibn Muhammed'in ismi ve Muhammed ibn Salman'ın çocukları hakkında bilgi vermemektedir. Dolayısıyla bu durum bir sonraki nesil için bilgi toplanmasına engel oldu. Ancak çocuklar iyi bir eğitim aldı. Babalarının bağlantılarından faydalanmak için ve ulemâ sınıfına adım atmak için çok fırsatlara sahip oldular.

4.2. Yetenek ve Atama

Muhammed ibn Yusuf⁴² yeteneğin, servetin ve yerinde atamanın, başarının şekillendirdiği bileşenler olduğu bir durumu temsil etti. Muhammed ibn Yusuf el-Cezîre/Cezâyir'de bir sarrafın oğlu olarak doğdu. Sarraflık yasadışı gelir sahibi lekesini taşıyan itibarsız mesleklerden biriydi. İbn Hacer babasının ticaretini anlatmış fakat daha sonra Muhammed ibn Yusuf'un belli ki itibarsız babasını el-Cezîre'de bırakıp Mısır'a yalnız geldiğini vurgulamıştır. Mısır'a geldikten sonra Kûs'a yerleşti ve çeşitli alanlarda çalışmalarını sürdürmeye başladı.

İbn Hacer, Muhammed ibn Yusuf'un mâlî durumu ile ilgili sessiz kalmış; herhangi bir zanaat veya işe sahip olup olmadığı hakkında bilgi vermemiştir. Muhtemelen babasının işi Muhammed ibn Yusuf'a çalışmalarına odaklanmak için yeterli maddiyatı sağladı. Kâhire'ye taşındığında çeşitli medreselerde müderrislik yapan Muhammed ibn Yusuf sadece dini bilimlerle değil aynı zamanda âdâb, mantık ve matematikle de ilgilenen bütünüyle çok yönlü bir âlimdi. Müslüman öğrencilerin yanı sıra Yahudi ve Hristiyan öğrencilere de âdâb, mantık ve matematik ile ilgili ders vermiştir.

Muhammed ibn Yusuf, Kâhire'de Emir Baybars el-Çaşnigir'in maiyetine girdi. İbn Hacer, Baybars'ın himayesinde Muhammed ibn Yusuf'un statüsünün yükseldiğini ifade etmiştir. Ancak Muhammed ibn Yusuf'un Kale Camii'ne vaiz olarak ataması Baybars sayesinde olmamıştır. Himaye genellikle yüksek statüyü korumak için gerekli bir ihtiyaçtır. Emir Baybars'ın tercihi Kâhire'de Bâbü'n-Nâsır'da bir zâviye kuran Nasr ibn Salman el-Mencibi'dir. Nasr aslında elini eteğini dünya işlerinden çekerek sûfî yaşamını tercih etmiş bir fakih. İbn Hacer'e göre Nasr ibn Salman el-Mencibi, ona itimat eden Baybars'ın üzerinde bir etkiye sahipti. Nasr, Baybars sultan iken kısa zamanda

³⁹ Nâsireddin Muhammed ibn Muhammed ibn el-Bârîzî'nin biyografisi Es-Sakafî, *ed-Da'vu'l-Lâmi*, c. IX, no: 350, s. 137-138'dedir. İbn Tangrıbirdi, *en-Nücûm*, c. XIII, s. 80'de Emir eş-Şeyh ile dostluğundan ve Es-Sakafî, *ed-Da'vu'l-Lâmi*, c. IX, s. 137-138'de Kâhire'ye Emir eş-Şeyh ile olmak için 815'te geldiği bahsedilir.

⁴⁰ Es-Sakafî, *ed-Da'vu'l-Lâmi*, c. IX, s. 83-84.

⁴¹ Es-Sakafî, Abdurrahman'ın divânü'l-inşâya Nâsireddin İbnü'l-Bârîzî'nin günlerinde girdiğini ifade etmiştir. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. IV, no: 343, s. 130.

⁴² Muhammed ibn Yusuf ibn Abdullah el-Cezerî hakkında bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. IV, no: 4810, s. 183.

çok nüfuzlu olmuştur (708-9/1309-10).⁴³ İbn Hacer Nasr ibn Salman el-Mencibi'nin Muhammed ibn Yusuf'a karşı komplo kurduğunu bildirmiştir. Muhammed'in mezhepsel farklılığı olan öğrencilerine matematik ve mantık gibi dini olmayan konularda ders vermiştir. Baybars'ın saltanatı bittiğinde şansı tekrar döndü ve İbn Tolun Camii'ne vaiz olarak atandı.

Ali ibn Muhammed'in⁴⁴ biyografisi Memlûk himayesi etkisindeki başarısının en azından bir kısmını açıklayan diğer görüşleri değiştirmiştir. Ali ibn Muhammed bir kasabın oğlu olarak Baalbek'de doğdu. Çocukken babası ölen Ali ibn Muhammed, keten işlemeyi öğreten dayısı tarafından yetiştirildi. İbn Hacer'e göre Ali ibn Muhammed sonra ilim ile ilgilendi ve Hanbeli fıkıh usulünü öğrenmeye başladı. İbn Hacer, bir keten işçisinin kariyerini böyle değiştirebilmesinin nasıl mümkün olduğunu söylememekle beraber zamanını çalışmaya ayırabilmek için yeterli serveti kazanmayı başardığını tahmin edebilmiştir. Çalışmalarında yükselerek usûl'î-fikh üzerine kitaplar yazmıştır.⁴⁵ Yeteneği Dimaşk ilim erbâbı tarafından açıkça kabul edildi. Çünkü İbn Hacer onun hem müftü hem de hoca olarak görev yaptığını belirtmiştir. Ali ibn Muhammed kadı nâibliği mesâbesinde bir görev olan nâib-i fî'l-hükümlüğe atandı. Timurlenk'in 803 yılında Halep'i işgali esnasında Şam'dan ayrılıp Kâhire'ye yerleştiğinde o çoktan âlim olmuştu. Kâhire'ye ulaştığında el-Mansûriye'de müderrisliğe atandı ve birkaç ay sonra ölümünden kısa bir süre önce⁴⁶ kadılığa önerildi.

El-Makrizî Kâhire'de Ali ibn Muhammed'in Memlûk emiri Yeşbek ed-Devâdâr ile kariyerinin son döneminde tanıştığını anlatmış ama Ali ibn Muhammed'in nasıl dikkat çektiği hakkında herhangi bir bilgi vermemiştir.⁴⁷ İbn Hacer, Ali ibn Muhammed'in Suriye'deki bariz başarısını açıklayan aile bağlantılarını ya da Suriyeli üstlerini anlatmamıştır. Ama Ali ibn Muhammed'in Emevî Camii'nde vaazlar verdiğini ifade etmiştir. Sonradan kadı nâibliğine getirilmesine etki eden faktörün verdiği vaazlar olması muhtemeldir. Emir Yeşbek'in dikkatini garanti eden de bağlantıları olmuştur.

Yetenekli ama halktan insanlar ileri gelenlerin dikkatini çekmek için yeterince şanslı değildir. Muhammed ibn Ömer bir fırıncının oğuydu ama eli felç olmuştu; bu durum babasının işini öğrenmesine engel oldu. Bunun yerine erken yaşta ilime koyuldu. Muhammed ibn Ömer Şâfiî fıkıh usulünü okumayı seçti.⁴⁸ Yukarıda belirtildiği gibi Ali ibn Ömer, kendisine vaaz verme fırsatı tanındığında çok başarılı oldu.

⁴³ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. IV, no: 5056, s. 240.

⁴⁴ Ali ibn Muhammed ibn Abbas ibn Fityân el-Ba'li ed-Dımaşki el-Hanbeli Alaaddin İbn el-Lahâm, d. 803/1401. Bkz. İbn Hacer, *ez-Zeyl*, no: 121, s. 62.

⁴⁵ Hayreddin ez-Zirikli, *el-A'lâm*, c. V, Beyrut 1995, s. 7.

⁴⁶ El-Makrizî, *es-Sülûk* (III/1072)'da İdül-Fitr'da öldüğünü belirtirken İbn Hacer *ez-Zeyl*, (62)'de iki ay sonra kurban bayramında öldüğünü belirtmiştir.

⁴⁷ İbn Hacer, El-Makrizî'de, Sultan Ferec'in emiri Yeşbek eş-Şa'bânî'nin Kâhire'ye el-Emir Yeşbak ed-Devâdâr olarak geldiğinin yazılı olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, s. 1059.

⁴⁸ İbn Hacer özellikle kadılık eğitimini zikretmemiştir, fakat Muhammed Şâfiî ekolünden Muhammed ibn Ali Kemâleddin ez-Zemkalâni (d. 727/1327) ve Abdülvehhâb ibn Muhammed ibn Kadı Şuhbe (d. 726/1326)'den eğitim almıştır.

İbn Hacer, Muhammed ibn Ömer'in kitap yazma gibi övülen işler yapması gibi değerlerine rağmen müderris ya da kadı olarak görev yapmadığını ifade etmiştir. Muhammed ibn Ömer'in talip olduğu görevlere gelmek için gerekli bağlantıları oluşturamaması şanssızlığı olmuştur. Muhammed ibn Ömer'in iyi bir müstensih olarak ünlü olabilmesi için makul olan sebep İbn Hacer tarafından kaydedilmiştir: “Onun yeteneği taklid/istinsah üzereydi.” Bu önemli bir nitelikti. Çünkü onun hayatındaki başlangıcı oluşturduğunu İbn Hacer birkaç satırla ekledi. Muhammed ibn Ömer'in kıskançlıklara sebebiyet veren istinsahları kariyerine engel oluşturdu.

5. Şöhret Kaynağı Olarak Kazanılan Servet

Bazı durumlarda servet birikimi halktan bir kişiye saygınlar arasında bir yer garanti eder. Müslüman olan bir Yahudi'nin oğlu olan Abdülaziz ibn Mansur,⁴⁹ kariyerine bir terzi olarak başlamıştı. İbn Hacer'in babasının mesleğinden bahsetmemesine rağmen bu mesleği babasından öğrenmesi muhtemeldir. Abdülaziz'in müşterileri oldukça zengindi. Çünkü terziliğin ipek tüccarları ile bağlantısı vardı. İbn Hacer'e göre ipek ticaretine atılırsa statüsünü göstermek için bir şansa sahip olacağını fark eden Abdülaziz ibn Mansur Halep'ten Kuzey Çin'e giden bir ticaret kervanına katılarak⁵⁰ servetinin temelini oluşturan çok miktar ipekle döndü.

Abdülaziz ibn Mansur fakir bir terzi kalmak yerine ticaret seferine katılarak risk aldı. Bir yılda 40.000 dinar miktarında gelir vergisi vererek zengin bir adam olduğunu kanıtladı. Abdülaziz ibn Mansur cömertçe sadakalar vererek, saygılı bir şekilde zekâtını ödeyerek ve çeşitli vakıflar kurarak zengin üyelere sahip toplumun beklentilerine cevap verdi.

Muhammed ibn Musallim⁵¹ de ticarete büyük bir servet kazandı. Onun başarısının temeli, bir hamal olarak başlayan ancak bir şekilde biraz servet kazanmayı ve evlenerek zengin tüccar bir aileye dâhil olmayı başaran babası tarafından atıldı. İbn Hacer'in saygın olarak tanımladığı şartlarda büyüdü. Bir yetişkinen annesinin aile bağlarından da faydalanarak tüccarlıkta karar kıldı. Muhammed ibn Musallim ticarete başarılı olarak yüzyılın seçkin tüccarlarından biri oldu. Cömertliği ile ününü artıran Muhammed ibn Musallim el-Fustat'ta bir medrese kurdurarak âlimlerin saygısını kazandı. Muhammed ibn Musallim'in 776'da ölmesine müteâkip oğullarına -mütevâzi bir hamalın torunlarına- büyük serveti miras aldı.

6. Halktan Yönetici Olan Üç Kişi

Muhtesibin pozisyonu belirsizdi. Çünkü popüler hoşnutsuzluğun odağı olması kolaydır. Muhtesip, sultan tarafından gıdanın az geldiği ve fiyatların yüksek olduğu durumlarda pazarı kontrol etmesi ve denetlemesi için görev-

⁴⁹ Abdülaziz ibn Mansur el-Karîmi İzzeddin (d. 713/1313-14). Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. II, no: 2452, s. 233.

⁵⁰ Seferin sebebi “*Bilâdü'l-Hitâ*” olarak verilmiştir. Kitâ ve Katâ İslâm kaynaklarında Çin'in kuzeyi için kullanılmaktadır. Bkz. C.E. Bosworth, “Karâ Khitây”, *EI2*, c. IV, s. 581.

⁵¹ Muhammed ibn Musallim ibn Ahmed el-Bâlisî (d. 776/1374-75). Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. IV, no: 4692, s. 158; Muhammed ibn Musallim ibn Ahmed el-Bâlisî (d. 776/1374-75).

lendirilen görevliydi. Zaman zaman halktan insanların bile karşılaştıkları zorluklar karşısında muhtesipleri suçlamaya temâyülü vardı.⁵²

Muhammed ibn Subayh, Memlûk himayesi ile göreve getirilmiş görünen halktan olan muhtesiplerden biridir.⁵³ Muhammed ibn Subayh kariyerine Şam'da bir müezzin olarak başladı. Güzel sesiyle ünlü olan Muhammed ibn Subayh muhtemelen bu özelliği ile nâibü's-saltananın dikkatini çekmiş ve mukaddemu'n-nâib olmuştur. Bu bağlantısı sonrası Şam'da Sâlihiyye'de muhtesip olarak işe başladı. İbn Hacer'in kısa kaydı Muhammed ibn Subayh'in muhtesip yeteneklerine dair herhangi bir bilgi vermemekle beraber yetenekli olduğu kesindir. Öyle ki İbn Hacer onu herhangi bir skandalla ilişkilendirmemiştir.

Bir içecek satıcısının oğlu olan Muhammed ibn Ali⁵⁴ ihtisâb dükkânını satın alma fırsatına sahip oldu. İbn Hacer'in ifade etmemesine rağmen Muhammed ibn Ali biraz eğitim alıp babasının işini öğrenmiştir. Ancak gerçek şu ki; Muhammed ibn Ali'nin Mâlikî kadısının yanında “*vekil-i nâibü'l-hükme el-Mâlikî*”⁵⁵ olarak çalışmaya başlaması onun en azından birkaç temel ilmî yeteneği edinmiş olduğunun kanıtıdır. İbn Hacer'e göre bu iş onun başını belaya soktu ve hapse atıldı. İbn Hacer, sorunun nereden kaynaklandığını belirtmedi ancak el-Makrizî Muhammed ibn Ali'nin küfür ile suçlandığını ve ölümlü tehdit edildiğini kaydetti. Sonunda hayatı kurtuldu ve sadece dayak-hapis cezası ile cezalandırıldı.⁵⁶

Hapishaneden salındıktan sonra Muhammed ibn Ali bir dükkân açtı ve şeker satmaya başladı. Sahip olduğu zenginliğe bakılırsa Muhammed ibn Ali iyi bir iş adamı olmuştur. Ancak bu durum onun hırsını tatmin etmedi ve hükümet işinde çalışmaya karar verdi. Sonunda ihtisâb sahasında 808/1405'te kendine bir iş bulmayı başardı. El-Makrizî, muhtesipken⁵⁷ yaptığı hilelerden dolayı Muhammed ibn Ali'yi eleştirmiştir: “*O, aptal ve küstahtı.*”⁵⁸ İbn Hacer de betimlemesinde aynı derecede olumsuzdur ve ona göre Muhammed sadece küstah değil; aynı zamanda kaba ve utanmazdır. İbn Hacer görüşünü “*Bu yıl Allah bizi ondan kurtarsın.*” diyerek bitirmiştir.⁵⁹

Muhammed ibn Ali'nin gerçekten eleştirilecek biri olması mümkündür. Ancak el-Makrizî'nin ve İbn Hacer'in beyanlarında, genellikle hukuk âlimleri

⁵² Muhtesipler ile nüfus artışı arasındaki ilişki için bkz. Irmeli Perho, “Al-Maqrizi and Ibn Taghribirdi as Historians of Contemporary Events”, *The Historiography of Islamic Egypt (c. 950-1800)*, ed. Hugh Kennedy, Leiden 2001, 110-14.

⁵³ Muhammed ibn Subeyh ibn Abdullah et-Tiflîsî ed-Dımaşkî (d. 725/1325). İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. III, no: 3864, s. 278.

⁵⁴ Muhammed ibn Ali el-Hıbrî eş-Şerrâbî (d. 823/1420). İbn Hacer, *ez-Zeyl*, no: 538, s. 211-12.

⁵⁵ Muhammed'in *nâibu'l-kadı* olduğunu bildirmiştir. Onun nisbelerinden biri, babasının meşrubat satıcısı olarak ticaretine atf oluna eş-Şerrâbî idi; diğer nisbesi kendi mesleğini ifade edebilecek olan mürekkep kullanan birini ifade eden el-Hıbrî idi. El-Makrizî, *es-Sülûk*, c. IV, s. 543; “*Vekil-i bi-ebvâbi'l-kudât*” mahkeme ajanı olarak çevrilmiştir. Bkz. Maya Schatzmiller, *Labour in the Medieval Islamic World*, Leiden 1994, s. 168.

⁵⁶ Olay 796'da gerçekleşti. El-Makrizî, *es-Sülûk*, c. IV, s. 543.

⁵⁷ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. IV, s. 11.

⁵⁸ İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. IV, s. 543.

⁵⁹ “*Erâha Allâh minhu ft-hâdhihi es-sene.*” Bkz. İbn Hacer, *ez-Zeyl*, s. 212.

tarafından düzenlenen nispeten önemli devlet memurluklarını halktan birinin işgal etmesine karşı ön yargılarını yansıtmaları mümkündür. Sonuçta halktan biri nuhtesiplik yapıyordu ve bu durum nefretlerin üstüne yönelmesi için yeterli bir sebepti.

Muhammed ibn Ali *Arap Geceleri*'nde kurgusal bir karakterle bir dereceye kadar benzerlik taşımaktadır. Bu kurguda ticarete zenginleşmeyi başaran ve mülke yatırım yapmaya başlayan tek gözlü bir cani ortaya çıkar. Onun sosyal ve finansal ilerlemesi, bazı yanlış suçlamalarla zenginliğine el koyan otoriteler tarafından durduruldu. Sonra, kral onu dövdürttü. Çünkü o tek gözlü insanlara tahammül edemiyordu. Yakalandı ve daha önceki dayak izleri onun bir şeyin suçlusunu olduğunun kanıtı olduğu için tekrar dövüldü.⁶⁰ Kurgusal cani ve tarihi sosyal olarak ilerlemenin nasıl zor olduğunu göstermiştir. Bir kişi basamakları tırmanmayı başarsa bile tekrar düşmek kolaydır. Muhammed ibn Ali'nin ifadeleri göstermiştir ki aslında daha yüksek bir statüye ulaşmak da mümkündür ama ilim insanları bu başarıya olumlu bakmamıştır.

Bazı halktan insanlar, Memlûk seçkinlerinin üyeleriyle olan kişisel bağlantıları sayesinde güçlü yönetici pozisyonlarına atanabildiler. Kahireli dansçı Hâlid ibn ez-Zerrâd⁶¹ kariyer yapmak için göze girme durumunu kullanan kişiye bir örnektir. İbn Hacer'in kaydı Hâlid ibn ez-Zerrâd'ın herhangi bir şeceresini vermemiş olmakla birlikte sadece zırh ustasının oğlu ve ez-Zerrâd soy adını vermiştir. Babasının ismi ya da yaptığı iş bilhassa verilmemiş ama bu kaynakta muhtemelen soyadı, aile adı ya da babasının mesleğini atfetmektedir. Zincir-zırh ustalığı yapan birinin oğlu olarak Hâlid ibn ez-Zerrâd, Memlûk emirleriyle temas kurmak için iyi bir fırsata sahipti. Hâlid ibn ez-Zerrâd rakas oldu ve Kâhire'de valinin evinde dans etti. Kahire Valisi Emir Sancar⁶² ondan hoşlandı ve onu mukaddemu beytu'l-vâlî görevine terfi ettirdi. Sancar'dan sonra İbn Hilal ed-Devle de Hâlid ibn ez-Zerrâd'ı himayesine aldı. İbn Hilal ed-Devle'nin desteğiyle Hâlid ibn ez-Zerrâd'ın kariyeri mukaddemü'd-devle olarak atanması ile devam etti.

İbn Hacer, Hâlid ibn ez-Zerrâd'ın zenginliği ve artan yozlaşmadaki hareketliliği kaydetmiştir: “Çok geçmeden devlet fonlarını çalan Memlûk seçkinleriyle bağlantı kurdu.” Diğer suçlularla birlikte Hâlid ibn ez-Zerrâd, 735'te tutuklandı ve büyük bir para cezasına çarptırıldı. Ancak cezaevinden çabucak salınmasına bakılacak olursa hala birileri tarafından himaye edilmektedir. Hâlid ibn ez-Zerrâd, mukaddemü'd-devle pozisyonunu kaybetti ama tekrar ilk statülerinden bazılarını tekrar kazanmayı başardı. Bir kez daha 742'de başı belaya girdi. El-Makrizî'ye göre Hâlid ibn ez-Zerrâd'ın hırsı ve baskıcı hareketleri yetkililer tarafından servetine el konulmasına sebep olmuştu. Üç yıl sonra 745'te sultanla anlaşmayı başardı ve mukaddemü'd-devle pozisyonuna

⁶⁰ Muhsin Mehdi, *Elf Leyle ve'l-Leyle*, Leiden 1984, s. 358-60.

⁶¹ Hâlid ibn ez-Zerrâd (d. 745/1344). Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. II, no: 1643, s. 47.

⁶² İbn Hacer sadece Sancar ismini vermiştir. Ancak o muhtemelen Alâmüddin Sancar ibn Abdullah el-Kâzân (d. 735/1335)'dir. İbn Tangrıbirdî, *en-Nücüm*, c. IX, s. 67-68; 721'de vali olan Sancar'ın ölene kadar bu pozisyonda kaldığı ifade edilmiştir. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. IX, s. 305.

yeniden atandı. Bu başarı kısa ömürlü oldu. Zira birkaç ay sonra Hâlid ibn ez-Zerrâd zulmetme suçundan tutuklanarak ağır bir cezaya mahkûm edildi.⁶³

İbn Hacer'e göre, Hâlid ibn ez-Zerrâd zulüm ve hırsızlıkla suçlanırken Muhammed ibn Ali'nin kaba ve görgüsüz bir muhtesip olmasına rağmen herhangi bir kötü davranışta bulunduğu görülmemiştir. İbn Hacer'in onu yozlaşmış olarak değerlendirmesinin doğruluk payı vardır. Öte taraftan kendisinden istenen büyük para cezalarını ödeyebilmiştir.

7. Saygıdeğerden Ziyade Kötü Şöhretli

İbn Hacer sadece insanları saygıdeğer yapan; kariyer sahibi, zengin ya da eğitilmiş kişileri kaydetmemiştir. Aynı zamanda bazı sıra dışı davranışları dolayısıyla ünlü olan kişileri de biyografi sözlüğüne dâhil etmiştir. Bu halktan kişilerden biri Halep'in yerlisi olan Veddah⁶⁴ adında bir terziydi. İbn Hacer'e göre Veddah'a 753 yılında kötü şöhreti veren ve onu günahkâr yapan, peygamber olduğunu ilan etmesidir. Bundan ötürü hapsedilerek tövbe etmeye teşvik edildi. O, tövbe edince affedildi ve hapisten çıkarıldı. Bu olay, açıkça terzinin statüsünü geliştirmede ama çalışmaya devam etmesi ününü garantiledi. İbn Hacer'in biyografik sözlüğünde de ölümsüzleşti.

Sonuç

Muhtemelen, çoğu halktan insan mütevâzi başarılarla sahiptir. Bir dizi halktan insan statülerini geliştirebilmiş ama tümü İbn Hacer'in *Dürerü'l-Kâminesi*'nde yer almamıştır. Sadece itibar, ün ya da onlara saygıdeğer bir statü kazandıran geçmişleri İbn Hacer'in sözlüğünde yer almıştır. Bu bize sadece halktan insanların kariyerleri ve Memlûk toplumunda sosyal gelişimdeki avantajları hakkında kısmi bir görüş vermiştir. Malzeme bize tam resmi vermese bile ortak kökenli insanları tasvir eden girdilerin az olması açıkça sosyal gelişimin kolay olmadığını göstermiştir. Sosyal basamakları başarılı bir şekilde tırmanmak bir kuraldan ziyade bir sıra dışılıktır.

Sosyal tarihçiler soy ya da zenginliğin ağır bastığı, kariyere rota olan bireysel erdemlere sahip ulemâ sınıfını incelemeye meyillidir. Ama İbn Hacer'in sözlüğünde İrmeli Perho bu görüşü desteklememiştir. Teorik olarak ulemâ sınıfı aslında herkese açık olmakla beraber erdemler önemliydi. Ancak önemli bağlantılardan biri eksikse prsetijli işler yakalaması zor olurdu. Bir fırıncının oğlu o günün iyi tanınmış âlimlerinin bazılarıyla çalışmanın bir yolunu bulurdu ama bu durum ona dâru'l-adl ya da medrese sisteminde bir pozisyonu sağlaması anlamına gelmezdi.

İbn Hacer'in *Dürerü'l-Kâminesi*, ilim çevresinde itibar kazanan halktan insanların çoğunun muhaddis olduğunu göstermiştir. İyi bir hafızaya sahip okur-yazar bir kişi hadis ilminde otorite olabilirdi. Bu durum halktan bir insanı ilim erbâbı sınıfına dahil etmiş ve sosyal çevrenin olanaklarını artırmıştır. Bir kariyer oluşturmak için kaçınılmaz başlangıç, ulemânın desteğini almak.

⁶³ El-Makrizî, *es-Sülûk*, c. II, s. 370, 381-82, 565, 664, 670; İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. II, s. 47.

⁶⁴ Veddâ el-Hayât el-Halebî. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürer*, c. IV, no: 5102, s. 251.

Âlimler şeddâd olarak birinin yeteneğini tavsiye edebilir, kitapların istinsahını hazırlamak için birini talep edebilir ya da birinin kâğıt dükkânını destekleyebilir. Kaydedilen bilgiler aksini iddia etse de tanınmış âlim ailelerinden biri olarak bir aile kurmak için üç nesil bile yeterli değildir.

Ulemâ sınıfına girmeyi başaran halktan insanların sayısı çok olmamakla birlikte İbn Hacer'in kayıtları bir neslin içindeki bazı kayda değer gelişmeleri göstermiştir. Bir marangozun oğlu ilk olarak marangozluk öğrenir ve iş hayatına atılır. Son olarak ise kâdı'l-kudâtîğe terfi eder. Kadı ya da kâdı'l-kudâtîk halktan bir insanın dâru'l-adlde ulaştığı en yüksek makam gibi görünmektedir. İbn Hacer, kâdı'l-kudâtîğe atanan iki esnafın Suriye'ye kaçan doğulu âlim bir aileden geldiklerini ifade etmiştir. Kahire'deki âlimler üzerine yapılan Carl Petry'n çalışmasında âlimlerin mesleki görevlerinin listesi aynı konuyu işaret etmiştir.⁶⁵

Bir esnafın kâdı'l-kudâtîğe başlaması kadılığa başlamasından daha muhtemel olmakla beraber en yüksek dâru'l-adl makamı olan kâdı'l-kudâtîğe atanandan daha önceki esnaf erbâbı olmaması da dikkat çekicidir.

Nadiren mütevâzi zanâat dallarından zengin ticaret çevrelerine geçişler de oldu. İbn Hacer bir esnafın ticaret yoluyla sahip olduğu zenginlik ve akıllıca bir evlilikle birleştirerek edindiği birikimin sonraki nesle ekonomik bir başlangıç kaynak sağladığını ifade etmiştir. Halktan insanların büyük bir çoğunluğu ticaret yoluyla zengin olmuş olabilir ama onların zenginliği, sözlük mukaddimelerine dâhil olmayı gerektirecek sıra dışı bir zenginlik seviyesine ulaşamamıştır.

Halktan bazı insanlar, Memlûk seçkinleri üyeleriyle olan bağlantıları sayesinde güçlü yönetici pozisyonlarını elde edebildi. Kâhireli rakkas, bürokrasiye hünerlerini sergileyerek kariyer sahibi olmuştur. Rakkasın sıradışı kariyeri biyografi yazarları ve tarihçilerin eserlerine konu olacak kadar dikkat çekici bir konudur.

İbn Hacer'in biyografi yazıları, toplumda soy ve bağlantıların sosyal gelişmenin önemli bileşenleri olduğunu göstermiştir. Kişisel değerler önemli bir rol oynuyordu, ama herhangi bir yükselen sosyal hareketliliği garanti etmeye yeterli değildi.

Kaynaklar

ALAVI, Khalid: "Concept of Arba'in", *Islamic Studies*, Cilt: 22, No: 3, İslamabad 1983.

AYAZ, Fatih Yahya: "Memlûkler Döneminin (648-923/1250-1517) Öne Çıkan Vefeyât, Tabakât ve Terâcim Eserleri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, Cilt: 16, Sayı: 2, Adana 2016.

BULLIET, Richard W.: *The Patricians of Nishapur: A Study in Medieval Islamic Social History*, MA, Cambridge 1972.

CHAMBERLAIN, Michael: *Knowledge and Social Practice in Medieval Damascus, 1190-1350*, Cambridge 1994.

⁶⁵ Carl Petry, *The Civilian Elite of Cairo in the Later Middle Ages*, Princeton 1981, 362-67, meslekler IV. Kategori listesinde esnaf gurubu vardır. Esnafın içinde elli yedi nâbü'l-kâdı, otuz iki kâdı vardır. Kadu'l-kudât bulunmaz.

EL-MAKRİZÎ, Takıyüddin Ahmed: *Kitâb es-Sülûk li-Ma'rifet Düvel el-Mülûk*, (Haz. Muhammed Mustafa Ziyâde), Cilt: II, Kâhire 1942.

ES-SAFADÎ, Halil ibn Aybek: *Kitâbü'l-Vâfi bi'l-Vefayât*, (Haz. Ramazan Abdültevvâb), c. XII, Kâhire 1979.

ES-SAKAFÎ: Muhammed: *ed-Da'vu'l-Lâmî li-Ehli'l-Kurân et-Tâsi*, Kâhire (t.y.).

EZ-ZEHEBÎ, Şemseddin Muhammed: *Siyer A'lâm en-Nübalâ*, (haz. Başar Ma'rûf-Muhyî Hilal es-Sirhân, Beyrut 1998.

EZ-ZİRİKLÎ, Hayreddin: *el-A'lâm*, c. V, Beyrut 1995.

HAARMANN, Ulrich: "Arabic in Speech, Turkish in Lineage: Mamluks and their Sons in the Intelletual Life of Fourteenth-Century Egypt and Syria", *Journal of Semitic Studies*, Volume: 33, Issue: 1, Leiden, Spring 1988.

_____ : "Ideology and History, Identity and Alterity: The Arab Image of the Turk from the 'Abbasid to Modern Egypt", *International Journal of Middle East Studies*, Vol: 20, Cambridge, May 1988.

İBN HACER el-Askalâni: *Ed-Dürerü'l-Kâmine fi-Âyâni'l-Mi'eti's-Sâmine*, (Haz. Eş-Şeyh Abdülvâris Muhammed Ali), Beyrut 1997.

İBN TAGRİBİRDÎ: *en-Nücûm ez-Zâhire fi-Mülûk Mısr ve el-Kâhire*, (Haz. Fe-him Muhammed Şaltût), c. XIV, Kâhire 1963-72.

LAPIDUS, Ira: *Muslim Cities in the Later Middle Ages*, Cambridge 1967.

MEHDÎ, Muhsin: *Elf Leyle ve'l-Leyle*, Leiden 1984.

PERHO, Irmeli: "The Arabian Nights as a Source for Daily Life in the Mamluk Period," *Studia Orentalia*, Vol: 85, Helsinki 1999.

_____ : "Al-Maqrizi and Ibn Taghribirdi as Historians of Contemporary Events," *The Historiography of Islamic Egypt (c. 950-1800)*, (ed. Hugh Kennedy), Leiden 2001.

PETRY, Carl: *The Civilian Elite of Cairo in the Later Middle Ages*, Princeton 1981.

SALİBÎ, Kamal S.: "The Banû Jamâ'a: A Dynasty of Şâfi'ite Jurists in the Mamluk Period," *Studia Islamica*, Volume: IX, Leiden 1958.

SAYEED, Asma: "Women and Hadith Transmission: Two Case Studies From Mamluk Damascus", *Studia Islamica*, Vol: 95, Leiden 2002.

SCHATZMILLER, Maya: *Labour in the Medieval Islamic World*, Leiden 1994.

ŞAKİR, Mustafa: *et-Târîhu'l-'Arabî ve'l-Müerrihûn*, I-IV, Beyrut 1983-1990.

WENSINCK, A.J.: "Kunya", *The Encyclopaedia of Islam*, 2nd ed., c. V.